

นโยบายความมั่นคง แห่งสหพันธรัฐรัสเซีย

นางสาว วรณันท์ นาคโชติ*

*

นักศึกษาคณะศิลปศาสตรบัณฑิต

นักศึกษาปริญญาเอก คณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูต Saint-Petersburg State University

U ทความเรื่องนโยบายความมั่นคงแห่งสหพันธรัฐรัสเซีย มีเนื้อหาที่อธิบายเกี่ยวกับการสร้างความเข้าใจในยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติของสหพันธรัฐรัสเซียผ่านการวิเคราะห์และทำความเข้าใจในทศวรรษ (Concept) และยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติแห่งสหพันธรัฐรัสเซียที่ส่งผลในนโยบายต่างประเทศ โดยผู้เขียนได้ศึกษาข้อมูลผ่านเอกสาร บทความและหนังสือของนักวิชาการชาวรัสเซียโดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านจะมีความเข้าใจในนโยบายต่างประเทศ และยุทธศาสตร์ความมั่นคงของสหพันธรัฐรัสเซียได้ดียิ่งขึ้น ผ่านการนำเสนอจากบทความฉบับนี้

ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๑ กระบวนการเสริมสร้างสถานะความมั่นคงและการส่งเสริมบทบาทของประเทศในเวทีการเมืองโลกได้ขยายตัวอย่างมาก สืบเนื่องมาจากการดำเนินการอย่างจริงจังของประธานาธิบดีรัสเซีย นายวลาดีมีร์ ปูติน ตั้งแต่ที่เริ่มดำรงตำแหน่งผู้นำประเทศครั้งแรกในปี ค.ศ.๒๐๐๐ ในระยะเวลา ๑๘ ปีกว่า เราเฝ้าดูการดำเนินนโยบายทั้งต่างประเทศและในประเทศที่สมดุล ประกอบด้วยการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติและการลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ระดับชาติ การปกป้องความมั่นคงแห่งชาติ และการป้องกันภัยคุกคามด้านความมั่นคง

หลักการพื้นฐานของนโยบายความมั่นคงแห่งชาติในวันนี้ถูกเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เห็นได้ชัดจากทั้งในทางทฤษฎีในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและประเทศอื่น ๆ ที่ถูกระบุในเอกสารเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์แห่งชาติ

ในปัจจุบันจุดเด่นของนโยบายความมั่นคงแห่งชาติของรัสเซียคือการดำเนินนโยบายโดยมุ่งเป้าไปที่การเสริมสร้างสถานะของรัฐในเวทีโลกให้มั่นคงและส่งเสริมการพัฒนาสังคมเนื่องจากสังคมเป็นองค์ประกอบหลักของรัฐ ในการพิจารณา นโยบายความมั่นคงแห่งชาติของรัสเซีย ก่อนอื่นต้องวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องและสาระสำคัญของนโยบายนี้ ซึ่งได้แก่ มโนทัศน์ในนโยบายต่างประเทศของสหพันธรัฐรัสเซีย (ฉบับล่าสุด

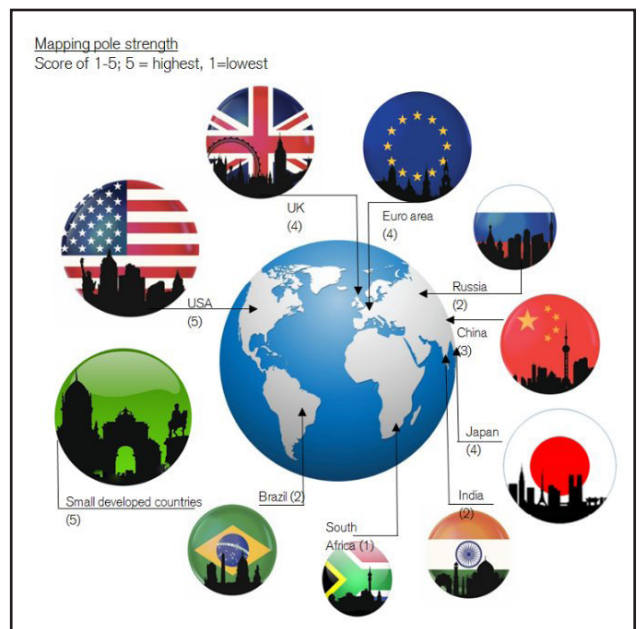
ที่ประธานาธิบดีลงนามอนุมัติในวันที่ ๓๐.พ.ย.๒๐๑๖) และยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติของสหพันธรัฐรัสเซียระยะยาวถึงปี ค.ศ.๒๐๒๐^๑ (ลงนามอนุมัติในวันที่ ๑๒ พ.ค.๒๐๐๙) ระหว่างสองฉบับนี้ ถือได้ว่ายุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติมีความสำคัญกว่าเพราะถือว่า “เป็นเอกสารพื้นฐานสำหรับวางแผนการพัฒนาระบบรักษาความมั่นคงแห่งชาติของสหพันธรัฐรัสเซีย” โดยมีใจความสำคัญสรุปได้ดังนี้

ในเนื้อหาของยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติ “รัสเซียได้เอาชนะวิกฤตการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของศตวรรษที่ ๒๐ ตอนปลายได้เป็นผลสำเร็จโดยการเสริมสร้างมาตรฐานการครองชีพคุณภาพชีวิตของประชาชนรัสเซีย ต่อต้านชาตินิยม, ต่อต้านการแบ่งแยกและการก่อการร้าย

ระหว่างประเทศได้เป็นผลสำเร็จ, ป้องกันระบอบการปกครองด้วยรัฐธรรมนูญไม่ให้เสื่อมเสีย, รักษาอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดน,ฟื้นฟูความสามารถที่จะขยายกำลังการแข่งขันและการรักษาผลประโยชน์ของชาติในฐานะของประเทศที่มีบทบาทในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่กำลังพัฒนาไปเป็นแบบหลายขั้วอำนาจ” กล่าวได้ว่า “โดยรวมได้สร้างภูมิหลังสำหรับการรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงแห่งชาติโดยต่อต้านภัยคุกคามทั้งภายในและภายนอก การพัฒนาอย่างรวดเร็ว และการเปลี่ยนสหพันธรัฐรัสเซียเป็นประเทศผู้นำในเรื่องระดับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ยุทธศาสตร์มาตรฐานการครองชีพของประชาชน และการมีอิทธิพลในระบบระหว่างประเทศ” ตั้งแต่การล่มสลายของสหภาพโซเวียตเป็นเวลากว่า ๒๕ ปีแล้ว รัสเซียไม่ได้แสดงสถานะตัวเองให้เป็น “ประเทศที่ล่มสลาย” ในเวทีการเมืองโลก พร้อมกันนั้นรัสเซียได้ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ รวมถึงประเทศเพื่อนบ้านอย่างจีน เหล่านี้ได้ส่งอิทธิพลสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติฯ ให้ความสำคัญพิเศษกับคำศัพท์อย่างเช่น “ผลประโยชน์แห่งชาติ” และ “ผลประโยชน์แห่งชาติเชิงยุทธศาสตร์”^๒ กล่าวได้ว่าผลประโยชน์แห่งชาติที่สำคัญที่สุดคือ “การเปลี่ยนสหพันธรัฐรัสเซียให้เป็นประเทศมหาอำนาจ มุ่งส่งเสริมเสถียรภาพเชิงยุทธศาสตร์และความสัมพันธ์ในรูปแบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันภายใต้ระบบของโลกแบบหลายขั้วอำนาจ” ในยุทธศาสตร์ดังกล่าว รัสเซียเรียกร้องเรื่องระเบียบวาระทางการเมืองทั่วโลก ส่วนมโนทัศน์ “โลกแบบหลายขั้วอำนาจ” นั่นก็คือส่วนสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับช่วยในการทำความเข้าใจในนโยบายต่างประเทศของรัสเซียให้ดียิ่งขึ้น

ในปัจจุบันนักการเมืองที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่ได้พูดถึงเรื่องการก่อตั้ง “ศูนย์อำนาจใหม่” และการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จากโลกแบบสองขั้วอำนาจเป็นโลกแบบหลายขั้วอำนาจ ดังนั้น ในการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติครั้งที่ ๗๒ ที่ได้จัดขึ้นในเดือนกันยายนปี ค.ศ.๒๐๑๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของรัสเซีย นายเซอร์เกย์ ลาฟรอฟ ได้กล่าวว่า “กระบวนการก่อตั้งระเบียบโลกแบบที่สอดคล้องในแต่ละประเทศ (แบบ polycentric) คือแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นจริง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการถ่วงดุลอำนาจระหว่างประเทศในรูปแบบใหม่ และการกระชับปัจจัยในเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและอารยธรรมของประชาชนต่าง ๆ โดยทุกรัฐล้วนจำเป็นที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับแนวโน้มนี้”^๓ ตามที่ประธานาธิบดีนายวลาดิมีร์ ปูติน กล่าวไว้ว่า “ถ้าพวกเราต้องการโลกที่มั่นคง ต้องทำให้เวทีการเมือง

โลกเป็นแบบหลายขั้วอำนาจ”^๔ ทั้งสองข้อดังกล่าวเห็นได้ชัดจากการแสดงออกของรัฐบาลรัสเซียว่ามีท่าทีไม่พอใจกับความปรารถนาในเชิงอธิปไตยของรัฐและกลุ่มประเทศตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐฯ กับนาโต

และบางประเทศในสหภาพยุโรปที่ส่งเสริมการขยายตัวทางภูมิรัฐศาสตร์ของพันธมิตรตน มโนทัศน์
ในนโยบายต่างประเทศของสหพันธรัฐรัสเซียฉบับล่าสุดก็ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “ปัญหาที่เกิดขึ้น
ในระยะยี่สิบห้าปีที่ผ่านมาในภูมิภาคยุโรป-แอตแลนติก ในการขยายตัวทางภูมิรัฐศาสตร์ขององค์การ
สนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (นาโต) และสหภาพยุโรป (EU) เคยได้มีการกล่าวคำแถลงว่าจะต้อง
ก่อตั้งระบบความมั่นคงและความร่วมมือทั่วยุโรป แต่ยังคงไม่มีฝ่ายใดที่จะสามารถทำคำแถลงนี้
ให้เป็นจริง เหตุผลเหล่านี้ก่อให้เกิดวิกฤติในความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและรัฐตะวันตก”

แต่เดิมนโยบายของสหรัฐฯ
และพันธมิตรมุ่งเป้าไปที่การจำกัดและ
กดดันรัสเซีย ทั้งทางการเมือง, เศรษฐกิจ,
ข้อมูลข่าวสาร และอื่น ๆ ทำให้เสถียรภาพ
และความมั่นคงทั้งในระดับภูมิภาคและ
โลกอ่อนลงก่อให้เกิดความเสียหาย
ต่อผลประโยชน์ระยะยาวของทุกฝ่าย
ตรงกันข้ามกับความต้องการที่เพิ่มขึ้น
ในปัจจุบันในเรื่องความร่วมมือและการ
ต่อต้านความท้าทายรวมถึงภัยคุกคาม
ข้ามชาติต่าง ๆ ดังนั้น สามารถกล่าว

ได้ว่าในปัจจุบันนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและตะวันตกยังไม่ค่อยดีนัก การคว่ำบาตรเป็นเหมือน
สัญลักษณ์ของกำแพงที่ไม่ก่อให้เกิดการเจรจาหารือระหว่างรัสเซีย ยุโรป และสหรัฐฯ แต่ล่าสุดผู้ที่มี
อำนาจของประเทศตะวันตกบางคนต่างพูดถึงเรื่องที่จะต้องยกเลิกการคว่ำบาตรรัสเซีย รวมไปถึง
นาย โดนัลด์ ทรัมป์ ผู้นำสหรัฐฯ คนปัจจุบัน”

มโนทัศน์นี้ กล่าวด้วยว่า รัสเซียไม่พอใจกับนโยบายปัจจุบันของนาโต “สหพันธรัฐรัสเซียมีทัศนคติ
เชิงลบต่อการขยายตัวของนาโต ในการที่พันธมิตรทางทหารของนาโตเข้ามาในเขตชายแดนของรัสเซีย
และการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมด้านการทหารในดินแดนที่อยู่ใกล้กับรัสเซีย เพราะรัสเซียถือว่าสิ่งเหล่านี้
เป็นกิจกรรมที่ละเมิดต่อหลักความมั่นคง” ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รัฐบาลรัสเซีย
ถือว่าภัยคุกคามหลักต่อความมั่นคงแห่งชาติคือประเทศตะวันตก (ในบทความฉบับนี้จะขอไม่กล่าวถึง
ปัญหาการก่อการร้ายข้ามชาติ ลัทธิคลั่งไคล้ และการแบ่งแยกดินแดน ซึ่งถือเป็นปัญหาของทุกประเทศ
ที่ต้องร่วมมือกันต่อต้าน ในบทความนี้จะกล่าวเกี่ยวกับดุลอำนาจของแผนที่โลกสมัยใหม่และการแข่งขัน
เพื่ออิทธิพลทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์) พร้อมกันนี้ไม่กี่ปีที่ผ่านมารัสเซียได้กำหนด
ให้ความสัมพันธ์กับยุโรปเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญที่สุดในนโยบายต่างประเทศและได้ให้ความสนใจ
พิเศษกับการสร้างความสัมพันธ์แบบเป็นมิตรและความสัมพันธ์แบบการเป็นหุ้นส่วนกับยุโรปตะวันตก
โดยในการประชุมสุดยอดรัสเซีย - สหภาพยุโรป ช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๑ ผู้นำรัสเซียได้กล่าวอยู่เสมอ
เกี่ยวกับความประสงค์ที่จะเร่งรัดการก่อสร้างโครงการมหายุโรป (Big Europe) จากลิสบอนถึงวลาดิวอสตอค”
แต่หลังจากเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ยูเครนในปี ค.ศ.๒๐๑๓ - ๒๐๑๔ ความสัมพันธ์
ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจระหว่างรัสเซียกับประเทศในยุโรปก็แย่ลง เมื่อไม่นานมานี้ได้เกิดมโนคติใหม่
คือ “มหายูเรเชีย” จากการกล่าวสุนทรพจน์ของประธานาธิบดีรัสเซีย นายวลาดีมีร์ ปูติน อย่างเช่นคำว่า

“พวกเรา (ซึ่งหมายถึงประเทศสมาชิกสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย) เสนอให้มีการสร้างพันธมิตรยูเรเชียอันยิ่งใหญ่ โดยมีสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียและประเทศพันธมิตร เช่น จีน อินเดีย ปากีสถาน และอิหร่าน รวมไปถึงเครือรัฐเอกราชและรัฐต่าง ๆ ที่มีความสนใจ” คำอ้างอิงนี้แสดงให้เห็นว่าในการดำเนินนโยบายต่างประเทศระยะหลังมานี้รัสเซียให้ความสนใจกับเอเชียมากกว่ายุโรป โดยคำอ้างอิงนี้ไม่เอาประเทศตะวันตกประเทศหนึ่งประเทศใดมาเป็นผู้มีบทบาทหลักในการก่อตั้งองค์การใหม่ในภูมิภาค นาย วลาดิมีร์ ปูติน พูดถึงความเป็นไปได้สำหรับรัฐในยุโรปเข้ามามีส่วนร่วม “ประเทศยุโรปสามารถเข้าร่วมโครงการ “มหายูเรเชีย” ได้”

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้มีการปรับทิศทางนโยบายต่างประเทศของรัสเซีย จากนโยบายที่ให้ความสำคัญกับตะวันตกเป็นนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก โดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ซึ่งอาจเป็นเวทีการเมืองหลักระหว่างประเทศในศตวรรษนี้ ในการส่งเสริมการบูรณาการร่วมกัน รัฐบาลก็หันไปใช้นโยบาย

มุ่งสู่ตะวันออก ตะวันออกที่มีความท้าทาย แต่มีโอกาสระยะยาวที่ตมมากด้วย การปรับทิศทางนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะ “กระจายความเสี่ยง” และประกัน “การพัฒนาที่ยั่งยืนของบุคคล สังคม และรัฐ” (คำนิยามที่อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ) ประเทศตะวันออกบางประเทศมีทัศนคติเกี่ยวกับการเมืองโลกปัจจุบันที่คล้ายคลึงกับรัสเซียหลายด้าน ซึ่งต่างจากประเทศ

ตะวันตกที่มีทัศนคตินโยบายต่างประเทศที่ตรงข้ามอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นเพื่อที่จะรักษาและเพิ่มอิทธิพลทางภูมิรัฐศาสตร์ของตน รัสเซียก็ได้เน้นหนักใน “ทิศทางตะวันออก” ความปรารถนาในการสร้างกลุ่มอำนาจยูเรเชีย (Eurasianism) คือการรักษาผลประโยชน์ของชาติและเป็นการปฏิบัติตามนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศนี้ไม่ได้หมายความว่ารัสเซียจะตัดความสัมพันธ์กับยุโรปและสหรัฐฯ อย่างสิ้นเชิง แต่เป็นการประนีประนอมด้วยความจำเป็นในสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในปัจจุบันนี้ต่างหาก เพราะในวันนี้ตะวันตกดูเหมือนเป็น “ข้าตรงกันข้าม” ต่อแผนนโยบายต่างประเทศของรัสเซีย ซึ่งทำให้รัสเซียต้องหาผู้ร่วมมือใหม่ ๆ ที่มีฐานะเท่าเทียมและมีผลประโยชน์ร่วมกัน รัสเซียเริ่มเข้ามาใกล้ชิดกับประเทศในเอเชียแปซิฟิก ตามที่แนวคิดนโยบายต่างประเทศฉบับใหม่เขียนไว้ว่า “รัสเซียถือว่าการเสริมสร้างสถานะของตนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกให้เข้มแข็งและการกระตุ้นความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ เป็นแนวทางเชิงยุทธศาสตร์ของนโยบายต่างประเทศเพราะรัสเซียก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคนี้ รัสเซียสนใจจะมีส่วนร่วมในการบูรณาการในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จะใช้ความสามารถของภูมิภาคในการดำเนินโครงการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจของไซบีเรียและตะวันออกไกลของรัสเซีย และจะสร้างสถาปัตยกรรมด้านความมั่นคง

และความร่วมมือที่มีลักษณะเปิดเผย โปร่งใส และเท่าเทียม” รัสเซียได้สร้างความสัมพันธ์แบบทวิภาคีที่ใกล้ชิดกับประเทศเวียดนาม อินเดีย และจีน เมื่อไม่นานมานี้ก็ได้เริ่มต้นความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย นอกจากนี้ เห็นได้ชัดว่าประเทศคู่พันธมิตรหลักของรัสเซียในด้านการรักษาเสถียรภาพของภูมิภาคและโลก รวมทั้งเสริมสร้างสถานะของรัสเซียในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้เข้มแข็งคือประเทศจีน

แนวคิดหลักของนโยบายต่างประเทศของสหพันธรัฐรัสเซียเน้นว่า “รัสเซียจะเสริมสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์และความร่วมมือที่ครอบคลุม เท่าเทียม มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การที่รัสเซียและจีนมีวิถีทางที่กำหนดเป็นหลักการ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานอย่างหนึ่งของการรักษาเสถียรภาพของภูมิภาคและโลก บนพื้นฐานนี้ รัสเซียจะพัฒนาความร่วมมือกับจีนที่ครอบคลุมการรับมือกับความท้าทายและภัยคุกคามใหม่ ๆ การแก้ไขปัญหาระดับภูมิภาคและในระดับโลกและเสริมสร้างความร่วมมือภายใต้องค์การระหว่างประเทศและสมาคมพหุภาคี”^๙ ซึ่งความร่วมมือนี้สามารถที่จะตอบสนองต่อนโยบายยุทธศาสตร์ระดับชาติของรัสเซียได้ ซึ่งยุทธศาสตร์หลักอาจแบ่งได้หลายลักษณะ

เช่น การสร้างสภาวะที่ดีเพื่อขยายอิทธิพลของรัสเซียในตลาดโลก การป้องกันการแทรกแซงทางทหารหรือการถูกแทรกแซงจากภายนอก และความประสงค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีโน้ตชนในนโยบายต่างประเทศ อธิบายว่า “เป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการก่อสร้างระบบระหว่างประเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและต่อต้านสถานการณ์วิกฤติได้ดีกว่า”^{๑๐} การพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัสเซียปัจจุบันเกี่ยวข้องกับ

อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในความร่วมมือระยะยาวกับจีน โดยการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านนี้ รัสเซียก็ “ได้คะแนน” ในการไปกระชับสถานะของรัสเซียในเวทีการเมืองโลกและทำให้ประเทศอื่น ๆ ตระหนักถึงผลประโยชน์แห่งชาติและความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ของสหพันธรัฐรัสเซียมากขึ้น กล่าวได้ว่าการเสริมสร้างสถานะของรัสเซียในเวทีการเมืองโลกจำเป็นต้องมีรากฐานอย่างหนึ่ง คือ “ความร่วมมือที่ครอบคลุมและการเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์” ระหว่างรัสเซียกับจีน

- ๑ Текст приведён по: Указ Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537 «О стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года» [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] // Российская газета, 19.05.2009. – URL: <https://rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>
- ๒ ผลประโยชน์แห่งชาติ คือ “ความต้องการทั้งภายในและภายนอกของรัฐในการสร้างความมั่นคงและการพัฒนาที่ยั่งยืนของแต่ละสังคมและรัฐ”, ผลประโยชน์แห่งชาติเชิงยุทธศาสตร์ คือ การดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองสหพันธรัฐรัสเซีย รวมถึงการดำเนินการเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนและการปกป้องรักษาอำนาจอธิปไตยและบูรณภาพเหนือดินแดน
- ๓ Выступление Министра иностранных дел России С.В. Лаврова на 72-й сессии ГА ООН, Нью-Йорк, 21 сентября 2017 года [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] // Министерство иностранных дел Российской Федерации, 21.09.2017. – URL: http://www.mid.ru/vistupleniya_ministra/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/2870898
- ๔ Путин: безопасный мир – многополярный [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] // Вести.ru, 12.03.2003. – URL: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=20286&tid=12407>
- ๕ Мосесов А. Что нужно знать о подписанном Трампом законе о санкциях против России [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] // ТАСС. Информационное агентство России, 02.08.2017. – URL: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4405110>
- ๖ Фактически прямым текстом об этом говорится в Стратегии национальной безопасности (п. 30): «Угрозами военной безопасности являются: политика ряда ведущих зарубежных стран, направленная на достижение преобладающего превосходства в военной сфере».
- ๗ Ильин Е.Ю. Концепция «большой Европы» от Лиссабона до Владивостока: проблемы и перспективы [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] Вестник МГИМО Университета. – 2015. – № 2 (41). – С. 80. – URL: http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/007_mezhdunarodnye_otnosheniya_ilineyu.pdf
- ๘ Латухина К. Компас победителей [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] // Российская газета, 19.06.2016. – URL: <https://rg.ru/2016/06/19/reg-szfo/vladimir-putin-proekt-bolshoj-evrazii-otkryt-i-dlia-evropy.html>
- ๙ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 30 ноября 2016 г.) [ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์] // Министерство иностранных дел Российской Федерации, 01.12.2016. – URL: http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248
- ๑๐ เช่นเดียวกัน

